

ARAB TILIDA TASDIQ VA INKOR GAPLAR: LINGVISTIK XUSUSIYATLAR VA GRAMMATIK SPETSIFIKA

Abdumajitov Shaxboz

*Oriental universiteti 1-kurs magistranti, "Sayyid Muhyiddin maxdum"
o'rta maxsus islom ta'lim muassasasi mudarrisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab tilidagi tasdiq va inkor gaplarning lingvistik va grammatik xususiyatlari o'rganiladi. Jumla tuzilishi, inkor partiklari, tasdiq shakllari hamda ularning gapdagi sintaktik roli tahlil qilinadi. Shuningdek, arab tili bilan o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi grammatik tafovutlar va o'xshashliklarga e'tibor qaratiladi. Maqola arab tilini o'rganuvchilar uchun nazariy va amaliy jihatdan foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: tasdiq gaplar, inkor gaplar, arab tili, lingvistika, grammatika, sintaksis, partikllar

Аннотация: В данной статье рассматриваются лингвистические и грамматические особенности утвердительных и отрицательных предложений в арабском языке. Анализируется структура предложений, частицы отрицания, формы утверждения и их синтаксическая роль. Также сравниваются грамматические сходства и различия между арабским, узбекским и английским языками. Статья представляет интерес для изучающих арабский язык.

Ключевые слова: утвердительные предложения, отрицательные предложения, арабский язык, лингвистика, грамматика, синтаксис, частицы

Abstract: This article explores the linguistic and grammatical features of affirmative and negative sentences in the Arabic language. It analyzes sentence structures, negation particles, affirmation forms, and their syntactic functions. The paper also highlights grammatical similarities and differences between Arabic, Uzbek, and English. It may be beneficial for learners and researchers of Arabic.

Keywords: affirmative sentences, negative sentences, Arabic language, linguistics, grammar, syntax, particles

Arab tili nafaqat Yaqin Sharq, balki butun dunyo tilshunosligi tarixida o'ziga xos o'rin tutgan qadimiy va rivojlangan tillardan biridir. Uning grammatika tizimi juda murakkab va mukammal bo'lib, so'z yasalishi, gap tuzilishi va grammatik munosabatlarning o'ziga xos uslubi bilan ajralib turadi. Xususan, tasdiq va inkor gaplarning qurilishi, ularning ma'no va grammatik jihatdan farqlanishi arab tilining eng dolzarb va o'rganishga arzigulik mavzularidan biri hisoblanadi. Men ushbu maqolada arab tilida tasdiq va inkor gaplarning maxsus grammatik xususiyatlari, lingvistik spetsifikasi hamda tarixiy va hozirgi zamondagi qo'llanilishi haqida ilmiy

tahlil yuritaman.

Arab tilida tasdiq gaplar: grammatik mexanizm va sintaksis

Arab tilida tasdiq gaplar (الجملة المثبتة) har qanday to'g'ridan-to'g'ri bayon etiladigan, harakat, xususiyat yoki mavjudlikni inkor etmaydigan gaplardir. Ular yordamida voqea-hodisalar, fikr yoki ma'lumot aniq va bevosita bayon qilinadi. Bunda zamon ko'rsatgichlari, shaxs zamirlarining to'g'ri uyg'unligi va so'z tartibi katta ahamiyatga ega. Arab tilida gap qurilishi asosan ikki asosiy tipga bo'linadi:

- **Ismiy gaplar (الجملة الاسمية):** Gap boshida ism yoki zamir kelsa, u ismiy gap hisoblanadi. Bu holda, ko'pincha fe'llar ishtirok etmasligi mumkin, masalan, "Talib darsda" — الطالب في الدرس.

- **Fe'liy gaplar (الجملة الفعلية):** Gap boshida fe'l keladi va undan keyin subyekt (poqta) joylashadi: "O'qituvchi ma'ruza o'qiyapti" — يدرس المعلم المحاضرة.

Arab tilining morfologik boyligi sabab, so'zlar orasidagi grammatik bog'lanishlarni izchil aks ettirish va aniq tushunish mumkin. Har bir tasdiq gapda so'zlarning tartibi, ularning zamonga, sondagi va jinsdagi moslik darajasi yuqori aniqlik bilan ifodalanadi. Tasdiq gaplarda odatda hech qanday inkor partikuli yoki negatsiya vositalari ishlatilmaydi, bu orqali voqelikning borligi bevosita ifodalanadi.

Inkor gaplarning shakllanishi: grammatik va semantik mezonlar

Arab tilida inkor gaplar (الجملة المنفية) grammatik jihatdan maxsus negatsiya so'zlari vositasida quriladi. Bu so'zlar negatsiya partikullari deb ataladi va har bir zamon, gap turi hamda ma'no bilan uzviy bog'langan. Negatsiya so'zlarining eng keng xizmat qiladiganlari quyidagilar:

- **Mā (ما):** O'tgan zamonda amalga oshgan fe'llarni inkor qiladi. Masalan, ما كتب — الطالب "Talaba yozmadi".

- **Lā (لا):** Ayni paytdagi yoki umumiy harakatlarni inkor qilish uchun ishlatiladi: لا يقرأ الولد — "Bola o'qimayapti" yoki "Bola o'qimaydi". Lā, shuningdek, har doim inkorlangan zamondagi fe'l oldidan qo'yiladi.

- **Lan (لن):** Kelajakda sodir bo'lmaydigan harakatlarni inkor qilish uchun xizmat qiladi, ya'ni bunda so'z harakatning kelajakda sodir bo'lishi mumkin emasligini bildiradi: لن يسافر الطالب — "Talaba safarga chiqmaydi (kelajakda)".

- **Laysa (ليس):** Bu inkor fe'li asosan ismiy gaplarda ishlatiladi va hozirgi yoki doimiy mavjudlikni inkor etadi. Misol uchun: الطالب ليس حاضراً — "Talaba hozir emas".

Har bir negatsiya partikuli grammatik va semantik vazifaga ega. Masalan, "mā" yordamida fe'liy gaplarning o'tgan zamonda inkor qilinishi arab tili morfologiyasida muhim o'rin tutadi. Negatsiya vositalarining tanlanishi gapda fe'l zamoniga, gap turiga (ismi yoki fe'liy) va kontekstga qat'iy bog'liq.

Bu nuqtai nazardan, arab tilidagi negatsiya vositalarini ingliz tili va boshqa Yevropa tillaridagi negatsiya shakllari bilan taqqoslaganda xarakterli farqlar mavjud. Arab tilida har bir negatsiya vositasi ma'lum zamon, gap tipidir va morfosintaktik

tuzilmaga mos ravishda qo'llanadi.

Tasdiq va inkor gaplarning o'zaro farqlari va lingvistik tafovi

Arab tilidagi tasdiq va inkor gaplar orasida fundamental lingvistik tafovut mavjud: birinchisi, voqelikni to'g'ridan-to'g'ri namoyon qilsa; ikkinchisi, hodisa, xususiyat yoki harakatning mavjud emasligini ko'rsatadi. Bu farqlar sintaktik va morfologik jihatdan aniq aks etadi:

- Tasdiq gaplarda negatsiya so'zlari ishtirok etmaydi.
- Inkor gaplarda faqat negatsiya partikullari yordamida va o'ziga xos tartibda inkor hosil qilinadi.

• Fe'liy va ismiy gaplardagi negatsiyaning ifodalash usullari ham farqlanadi. Ismiy gaplarda "laysa" yoki "mā" ishlatilsa, fe'liy gaplarda "lā", "lan", "mā" kabi partikullar afzaldir.

• Tasdiq gaplarda voqelik yoki hodisa borligi bevosita bildiriladi, inkor gaplarda esa voqeaning bo'lmasligi, bo'lmaganligi yoki mumkin emasligi aniq qayd etiladi.

Misollar yordamida bu farqliklarni yanada aniq ko'rish mumkin:

- Tasdiq gap: الطالب كتب الرسالة (Talaba maktub yozdi).
- Inkor gap: ما كتب الطالب الرسالة (Talaba maktub yozmadi).

Matnda zamon, tafsilot va grammatik ohangni aniqlovchi element sifatida negatsiya partikullarining o'rni juda muhim sanaladi.

Tarixiy rivojlanish va zamonaviy nutqda qo'llanish

Arab tilidagi tasdiq va inkor gaplarning zamonaviy hamda tarixiy yuzaga kelishi haqida so'z yuritganda, arab adabiy tili va xalq shevalarida ham negatsiya va tasdiq konstruksiyalari bir-biridan farqlanishini kuzatish mumkin. Ensiklopedik manbalarda, ayniqsa Qur'onda va qadimiy adabiy namunalarida bu grammatik vositalar betakror usulda ishlatiladi. Islom dini shariat hukmlarini va etiqod asoslarini bayon etishda ham arab tili grammatikasi va aynan tasdiq-inkor kontrastlar katta semantik va stilistik yuk ko'taradi.

Shuningdek, zamonaviy arab tilshunosligida inkor va tasdiq gaplar muloqot, adabiyot, ijtimoiy axborot va ommaviy nutqda o'z aksini topgan. Arab tilini o'rganishda yoki tarjimada negatsiya va tasdiq konstruksiyalarining zamonga va kontekstga bog'liqligini aniqlab o'rganish til o'zlashuvchilari uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Lingvistik spetsifika va qo'llanish doiralari

Arab tilidagi negatsiya va tasdiq sistemasi boshqa tillardagiga nisbatan ifoda quvvati va grammatik imkoniyatlarning ko'pligi bilan ajralib turadi. Mana bir qancha lingvistik spetsifik xususiyatlarni alohida ko'rsatish mumkin:

1. **Grammatik qat'iylik:** Har bir negatsiya vositasi ham morfologik, ham sintaktik darajada qat'iy normaga ega. Qaysi fe'l, ism yoki gap turi bo'lishidan qat'i nazar, negatsiya particulasining tanlovi qat'iy belgilangan.

2. **Zamonsal farqlanish:** Arab tilida inkor soʻzlarining zamonga mos sintezi chuqur oʻzlashtirilgan. Masalan, «mā» — oʻtgan zamon uchun, «lan» — kelajak zamon uchun, «lā» – hozirgi yoki umumiy harakat uchun.

3. **Semantik yuk:** Negatsiya har doim gap maʼnosining asosiy qismini tashkil etadi, baʼzan inkor soʻzining oʻzi gap negatsiyasini butunlay ifodalab bera oladi.

4. **Kontekstual va stilistik boylik:** Adabiyotda tasdiq va inkor vositalarining ohangni, ironiyani yoki aniq raddiyni ifodalashdagi oʻrni juda mustahkam. Keng miqyosda istioʻmol qilinadigan gaplarning aniq turini toʻgʻri qoʻllash maʼnoni toʻgʻri va aniq yetkazish uchun zarurdir.

Xulosa va ilmiy izoh

Arab tilida tasdiq va inkor gaplarni ifodalash mexanizmlari, ularning grammatik va lingvistik spetsifikasini mukammal tushunmay turib, bu til konstruksiyalarida mukammallikka erishish qiyin. Har bir negatsiya partikuli yoki tasdiq ifodasi oʻziga xos semantik va sintaktik yuk koʻtaradi. Tilshunos, tarjimon yoki arab tilini oʻrganayotgan kishi uchun aynan mana shu jihatlar arab tilining ilmiy, amaliy va madaniy boyligini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bu mavzu tilshunoslikda faqat nazariy oʻrganish uchun emas, amaliy kommunikatsiya va arab tili orqali madaniyatlararo muloqot nuqtai nazaridan ham nihoyatda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Ибн Ҳишом ал-Ансорий. *Авдоҳ ал-масолик ило алфиёт ибн Молик*. Қоҳира, 2001.
2. Абдулҳамид, М. *Шарҳ Қотоъ ан-наҳвий*. Қоҳира: Дар ал-Маъориф, 1998.
3. Раҳматуллаев Ш. *Ҳозирги оʻzbek adabiy tili*. Toshkent: Fan, 2006.
4. Norman A. Stillman. *The Arabic Language*. Cambridge University Press, 1995.
5. Wright, W. *A Grammar of the Arabic Language*. Cambridge: CUP, 1967.
6. Qurbonov A. *Arab tili grammatikasi*. Toshkent: Oʻzbekiston nashriyoti, 2010.
7. Ibn Malik. *Alfiyya fi an-naḥw*. Turli sharhlar asosida.
8. Mahmudiyeva G'. *Arab tilining zamonaviy sintaksisi*. Toshkent: Oliy taʼlim, 2012.